

A memoria da historia e as historias da memoria

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 86-88

Pilar Sampedro

Consello de Redacción

pilarsampedro507@gmail.com

A voz narradora de *Corredores de sombra* explica así: “A través do colexio non me chegara gran cousa, pois en todos os cursos, tanto en Historia como en Literatura, o mundo parecía rematar xusto antes de 1936 e nunca se daban os temas derradeiros dos libros”. A literatura xuvenil pode colaborar a mellorar esta situación de descoñecemento ou desinterese. Este é un breve repaso pola LIXG escrita directamente en galego.

Unha das historias máis representativas deste universo pode ser “As sombras do faro” de Agustín Fernández Paz, incluído en *Historias para calquera lugar* en 2001, e, posteriormente, en 2004 no volume *Tres pasos polo misterio*. Neste relato, aparece un lugar maldito arredor do que se compacta un silencio mesto, pero prohibicións e ameazas non impedirán que o rapaz protagonista acuda á chamada irresistible dunhas figuras de aire negro “que non atopan acougo ata que chega o tempo do desexo”: son os “paseados”, que foran asasinados ao pé do faro e empurrados ao buraco inmenso que lles serve de sepultura.

Coma os refachos do faro, así van aparecendo as obras que nos remiten ao tema tabú, ao segredo gardado con cen cadeados. Se tivéssemos que escoller un autor, xa está citado: Agustín Fernández Paz, que tamén nos tiña ofrecido outro relato, “A memoria dos soños rotos” (2001), en *Ninguén está só*; relato que en 2002 aparecerá transformado na novela *Noite de voraces sombras*, na que unha moza de dezaseis anos descobre a través das cartas, fotografías, diarios e libros a historia dun seu tío avó, mestre republicano do que nunca se falaba na casa, represaliado polos golpistas.

Da mesma autoría é a novela *Corredores de sombra*, de 2006: outra moza de dezaseis anos é

testemuña involuntaria da descuberta dun esqueleto con buratos de bala, emparedado nunha das paredes da casa, o que a leva a indagar sobre o pasado da familia e a Historia do país. Fernández Paz asume a recuperación da memoria difundindo aquilo que os historiadores non conseguen divulgar, asumindo os conceptos clave, realizando unha relectura dos tempos “de soños rotos” e das falacias coas que se ocultou a realidade. Son as mozas desa terceira xeración as que recuperan a memoria dos avós porque a xeración dos pais se viu obrigada a manter a inmensa lousa de silencio; elas, as adolescentes, poden recoller as ideas dos vencidos e facelas revivir porque habitan un tempo no que é posible soñar de novo, e para iso han de coñecer o que sucedeu cando os mellores froitos foron ceifados.

Sara desenterra en San Simón o anel da outra Sara (a exiliada) coma nun *flash back* fantasma^[1]. Clara é a viva imaxe da avoa Rosalía^[2]. A recuperación da memoria lese como un acto de xustiza que lles devolve a honra a aqueles que foran borrados e pervertido o significado do seu tempo. Imaxes e conceptos plásmanse, para mostrar as cores dunha época: as ruínas do faro rodeadas de corvos ou os vellos papeis; as palabras: silencio, sombras, paseados, memoria, segredos, presenzas inexplicables, soños rotos ou o tempo do desxeo (que o autor explicita desta maneira: unha batalla remata coa terra cuberta de mortos, vén o inverno e a neve tápao todo mostrando unha paisaxe de branco purísimo, pero cando chega a primavera e con ela o desxeo os cadáveres volven quedar ao descuberto mostrando o horror).

Estamos no tempo do desxeo. Nel, a modo de escintileos dese faro desaparecido, van apare-

cendo as diferentes historias como fiestras a ese período. Ás veces, trátase da única obra xuvenil dunha autora, como é o caso de Margot Chamorro e o seu *Tempo rachado* que se publicou en 1999 na colección Merlín, no tramo a partir dos 13 anos, e que se presentou máis ou menos da seguinte maneira: “Aínda está moi viva entre nós a memoria da guerra civil, e tamén dos longos e crueis anos da posguerra; unha época gris e amarga, sobre todo para quen tivo que ver como os seus ideais quedaron esmagados”. Ese é o tempo rachado do que se nos fala, visto a través dos ollos dunha nena viguesa nacida nunha familia dos vencidos. Un relato testemuñal que recupera a memoria de sucesos inesquecibles, ilustrado con fotografías de época, cedidas polo Arquivo Pacheco. Caso semellante é o da única novela desta temática que escribiu Fina Casalderrey, *Historia da bicicleta dun home lagarto*, na que cun ton lírico aborda o misterio dos tempos de desaparicións e loitos, nos que agroman os versos de Miguel Hernández.

A primeira das luces viñera da man de Neira Vilas con *Aqueles anos do Moncho* (se asumimos “O ciclo do neno” ao completo como xuvenil). Publicada en 1976, sucede a *Memorias dun neno labrego* (1961) e *Cartas a Lelo* (1971) e está dirixida a un lectorado algo maior que as anteriores. O rapaz que realiza o relato vai madurando ao enfrontarse á realidade cruel da guerra e á represión, á desesperación dos fuxidos e á soberbia brutal dos que vencen sen ter que dar nin a batalla. Por se quedaba algunha dúbida, respecto do punto de vista, a imaxe da cuberta (a da editora Akal) reproduce “A derradeira lección do mestre” de Castelao.

Un libro de referencia é o que serviu para conmemorar o número cen da colección Merlín,

xa citado^[3]. Ademais do relato de Agustín Fernández Paz, recolle “A muller prohibida” de An Alfaya. Nel, o avó que anda a perder os recordos vai facendo depositario dos mesmos ao neto, para que poida devolverllos máis tarde (“ti serás a miña memoria”); entre o que se conta aparecen os tempos de Franco e a referencia aos “paseados”^[4]. Esta autora retomará estes tempos na novela coa que consegue o premio Lazarillo 2005, *A sombra descalza*. É, de novo, unha moza de dezaseis anos a que, afogada entre segredos familiares procedentes dun pasado escuro, vai tirar do fío para

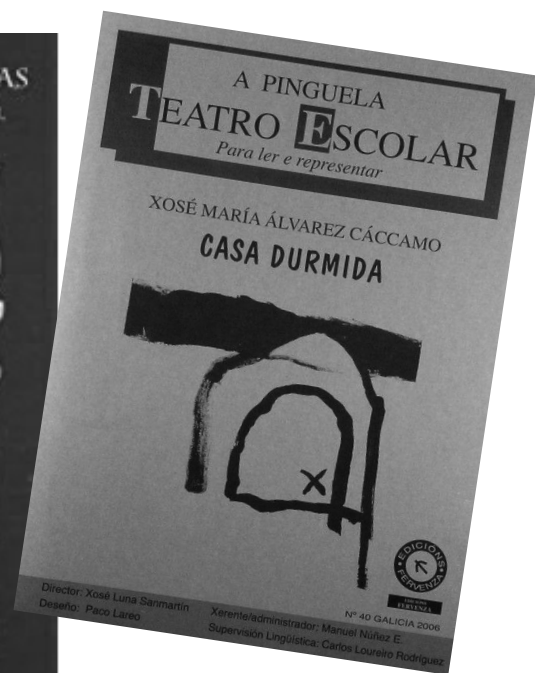
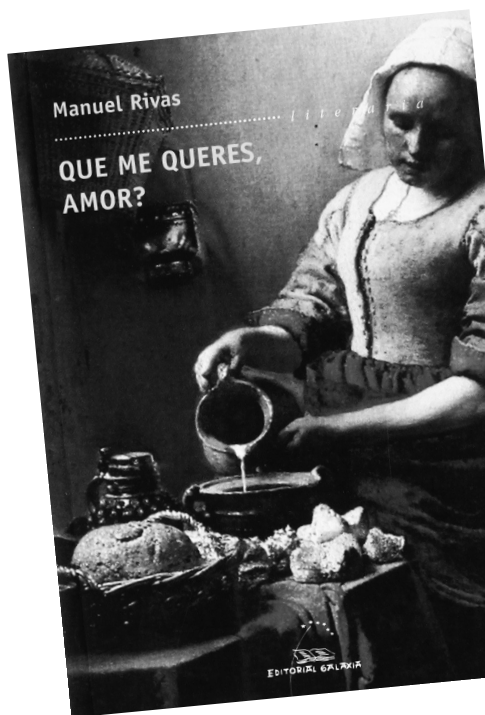
[3] *Historias para calquera lugar*.

[4] Presentes en dous dos cinco relatos do volume, como vemos.

[1] *Noite de voraces sombras*.

[2] *Corredores de sombra*.

que as voces das mulleres revelen os misterios. Libro que incide na recuperación da memoria e a dignidade desas mulleres que se perdera na miseria duns tempos nos que a elas lles tocou sufrir, a maiores, a opresión de xénero.

Outro resplandor correspóndelle a Manuel Rivas. El publica, en 1995, a premiada colección de relatos *Que me queres, amor?* Neste volume aparece por primeira vez "A lingua dos bolboretas", que posteriormente será publicada de forma autónoma e con ilustracións de Miguelanxo Prado nunha colección xuvenil de Galaxia, en 2005. Percorre a narración esa idea do mestre como inimigo a abater polos golpistas, o adversario ao que non poden perdoarlle o empeño en repartir educación e cultura; mestres e mestras republicanas^[5] que andan na órbita da Institución Libre de Enseñanza. Rivas retoma o tema e acolle un

[5] Ensinantes que atopamos nun libro moi representativo, *Xograres doutros tempos* de Pepe Carballude, onde se fai a crónica das Misións Pedagóxicas ou no relato de Darío Xohán Cabana "O mestre de Silvarrei".

dos derradeiros maquis no conto "O namorado de María", inserido primeiro en *Contos de Nadal* (2003) e posteriormente en *Madonna e outros contos de inverno* (2015).

Un raio poder servir para traer a obra teatral *Casa durmida* de Xosé Mª Álvarez Cáccamo, publicada en *Cadernos da Escola Dramática Galega* (1988) e posteriormente en *A Fervenza* (2006, colección de Teatro Escolar), na que se representa o paso pola casa dun fuxido, no medio da noite franquista.

Certamente, hai moitas máis historias que alumean a escuridade e só poderemos máis que citar... Hainas que están incluídas en libros de relatos como *Historias roubadas* de Fernández Naval; outras son novelas que reflicten esa época (nese ambiente denso de miseria acompañando a procesión dos "caladiños" que envolve o exilio interior), entre as que destacan *A teima de Xan* (1991, Antonio García Teijeiro), *A casa da luz* (2002, Xabier P. Docampo), *Tristes armas* (1994, Marina Mayoral), *Todo*

o peso do ceo (1997 Xosé Manuel Martínez Oca), *Paisaxe con fondo gris* (2001, Pepe Carballude)... Tamén hai moitos que forman parte deste sistema literario como resultado da súa tradución ao galego, pero aos que non me vou referir aquí por falta de espazo.

Para non engadir bibliografía, hai dous libros aos que remito por tratan esta temática de forma máis extensa: *A guerra civil española na narrativa infantil e xuvenil*, coordinado por Blanca Roig, Pedro Lucas e Isabel Soto, e *A memoria das guerras*, coordinado pola propia Blanca Roig e Mª Jesús Agra.

Finalmente, constatamos que as historias iluminaron, a través da literatura, os tempos negados. Mostraron así esa capacidade das artes para descender as cortinas e revelar realidades que se pretendían ocultar. Moitas veces foi a ficción quen nos abriu os ollos. ■